

УДК 81'22:159.922

УДК: 81'37: 811.161. +811.111+811.133.1

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИЗАЦІЇ АКЦІОНОМЕНІВ ВОЛЯ, WILL, VOLONTÉ В УКРАЇНСЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВАХ

Сорока Т.В.

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

На сучасному етапі розвитку мовознавства, зорієнтованого на наукові розвідки ціннісного компоненту в семантиці ментальних утворень, обґрунтування ціннісної картини світу соціуму, нагальною постає потреба лінгвістичного дослідження аксіологічних категорій духовної культури з точки зору маніфестації ними навколишньої дійсності у фрагментах мовної картини світу.

З позицій сучасної науки, духовна культура складається з філософсько-світоглядних, наукових, соціально-політичних, моральних, релігійних, правових та естетичних цінностей, сукупність яких характеризує вищі запити людини і формує культурний код народу.

Відображаючись у соціумній свідомості, цінність сприймається як еталон належного, ключовий життєвий орієнтир, спонукальний механізм людської діяльності і виконує наступні функції: диференційна функція (відокремлення одиничного і встановлення його статусу); інтегративна функція (визначення спільного, такого, що об'єднує окремі явища); систематизуюча функція (координування окремих явищ у детермінаційні системи); смисловизначальна функція (орієнтування у встановленні причинно-наслідкових зв'язків); цільовизначальна функція (співвідношення з ідеальним, абсолютним); консервуюча функція (збереження досвіду, його "кодування"); комунікаційна функція (забезпечення спільної комунікативної основи у спілкуванні людей, націй, соціокультурних формацій); коригуюча функція (імперативний вплив на життя людини і соціуму, їх норматизація, певна модуляція) [1, с.116].

В межах авторського наукового дослідження фундаментальних аксіологічних категорій духовної культури українського, англійського та французького народів основним завданням даної статті є семантичний аналіз лінгвальних характеристик загальнонаціональних цінностей ВОЛЯ, WILL, VOLONTÉ через встановлення їх семного складу.

Матеріалом дослідження виступають акціономени¹, які кваліфікуються як слова на позначення ціннісно-обумовлених констант культури, що поєднують в собі форму вираження і зміст. Форма акціономена – це багатогранне явище, завдяки якому лексичне значення проявляється у всій своїй повноті.

---

¹ акціономен (від грецького слова αξία – "цінність" і латинського – nomen – "ім'я, назва") – термін, що позначає найменування цінності [термін наш – Т.С.].

Оскільки лексема виступає зовнішнім відображенням слова, то його внутрішній бік представлений семемою, яка є найменшою одиницею лексико-семантичного ярусу. Але у парадигматичному аспекті семема вже не є найпростішою й неподільною, тому що має свою структуру і включає ряд компонентів.

На позначення компонентів змісту семеси уживалися різноманітні терміни: *маркер* (Катц, Фодор), *фігура* (Ельмслев), *диференційна ознака* (І. Арнольд), *семантичний множник* (Васильєв, Жолковський), *семантична ознака* (Г. Уфімцева), *семантичний примітив* (Г. Вежбицька) та інші. За визначенням вчених, семема є рівнозначною окремому значенню слова, і, як свідчать лексикографічні джерела трьох мов, становить сукупність різноаспектних тлумачень. Наприклад, перша словникова стаття – семема₁ іменника ВОЛЯ складається з трьох трактувань сутності цього ціннісного екзистенціалу, кожне з яких характеризується індивідуальним категоріально-лексичним статусом в межах денотату. В зв'язку з цим, виникає практична необхідність деталізувати параметри семеси через з'ясування природи сем, їх диференціації та похідності. Відповідно до вищесказаного, в науковий обіг нашого дослідження вводяться наступні найменування: *конкретизована сема* та *генералізована сема* [терміни наші – Т.С.].

Під *конкретизованою семою* ми розуміємо семантичний компонент, конкретне значення якого упорядковується змістом вихідної семеси, тобто в значній мірі співпадає з відповідним лексикографічним тлумаченням. *Генералізована сема* – це семантично-похідна ознака, яка має скорочено-узагальнений зміст, що виводиться логічним шляхом з конкретизованої семи вихідної семеси і застосовується в моделюванні горизонтальної ланки матриці.

Співвідношення семеси₁ і вказаних сем представлено в таблиці:

Аксіономен ВОЛЯ		
<u>Семема₁</u>		
1) Одна з функцій людської психіки, яка полягає насамперед у владі над собою, керуванні своїми діями й свідомому регулюванні своєї поведінки. Прагнення досягти своєї мети; рішучість		
<u>конкретизована сема₁</u> 1. Одна з функцій людської психіки, яка полягає насамперед у владі над собою, керуванні своїми діями й свідомому регулюванні своєї поведінки;	<u>конкретизована сема₂</u> 2. Прагнення досягти своєї мети;	<u>конкретизована сема₃</u> 3. Рішучість
<u>генералізована сема₁</u> 'психіка, психічний склад'	<u>генералізована сема₂</u> 'прагнення до мети'	<u>генералізована сема₃</u> 'рішучість'

Вагомим аргументом полісеманта ВОЛЯ (17 генералізованих сем) виступає бажання і здатність людини діяти в напрямі свідомо поставленої мети, долаючи

внутрішні і зовнішні перешкоди. Цей факт має своє відображення в наступних семантичних аспектах, які встановлюють діалектичну єдність і взаємозалежності, зумовлені самою дійсністю українського народу: 'психіка, психічний склад'; 'прагнення до мети'; 'рішучість'; 'бажання, хотіння'; 'наказ, вимога, розпорядження'; 'влада, керівництво'; 'дозвіл, зняття заборони'; 'згода, несперечливість'; 'відсутність обмежень, перешкод'; 'привілля'; 'особисте життя вдома'; 'свобода, незалежність'; 'перебування не в неволі'; 'науки'; 'норов, вдача, характер'; 'нахил, потяг'; 'рух, дія, сила'.

Семантичне наповнення іменника ВОЛЯ дозволяє виділити два вектори, які мають двосторонній рух: Людина↔ВОЛЯ. Як особистість, людина самовизначається не стільки у просторі ціннісно-сислової сфери буття, поданої як соціальні цінності, а, швидше, у власному життєвому процесі, індивідуальному житті. Сфера особистості – це, насамперед, можливість здійснити свою *свободу волі*. Невипадково виплекана мрія в колективній свідомості українського народу про гідне людини вільне життя спрямовувала всі його зусилля в минулому на ведення національно-визвольної боротьби за звільнення селян від кріпацтва (сема 'науки') і, пізніше, створення незалежної держави (сема 'свобода, незалежність'). Могутній внутрішній порив українців до різних проявів волі позначився на змістові субстантивних (*волею долі; сила волі; воля до перемоги; воля батьківщини/жінки/країни/людини/народу/особистості*); атрибутивних (*залізна, могутня, незламна, непорушна, рішуча, сильна, справжня, тверда воля*); *дійсна, економічна, національна, повна, політична, справжня, остання воля*); *з власної волі; вольному воля*; предикативних (*відстоювати [забезпечити кому-н., одержати, оспівати, принести кому-н., славити] волю; бути [виростати, жити, знаходитися, перебувати] на волі*), прийменниково-займенникових конструкцій (*воля ваша; не своєю волею (не по своїй волі); з чиеї волі (по чийй волі); з волі чи з неволі [по волі чи по неволі]*) та сталих виразів й народних прислів'їв: *не [давати] волю ногам/сльозам/серцю; іти [чинити, діяти] проти чиеї/наперекір волі; диктувати свою волю. Дай язикові волю – заведе у неволю. Дай рукам волю, то сам підеш у неволю. Не підеш по добрій волі, то підеш по неволі. То Божя воля, чи щаслива, чи нещасна доля. Чоловік без волі, що кінь на припоні.*

Аксіономени WILL та VOLONTÉ на глибинному рівні мають розгалужену психолінгвістичну структуру. Дані поняття в психофізіологічному аспекті – потяг й уявлення, що ґрунтується на почуттях та переживаннях і складається з окремих вольових актів. На рівні лексику аксіономени характеризуються багатоступеневою семною організацією.

У семантиці аксіономена WILL виділяються 10 генералізованих сем: 'psychics, state of mind' ('психіка, психічний склад'); 'volition' ('вольовий акт, вибір'); wish, desire ('бажання, хотіння'), 'testament' ('заповіт, духівниця'); 'power' ('влада, керівництво'); 'determination' ('рішучість'); 'intention' ('прагнення до мети'); 'disposition' ('норов, вдача, характер'); 'attitude' ('ставлення'); 'energy' ('енергія').

Внутрішня форма аксіономена VOLONTÉ характеризується 8 генералізованими семами: 'psychisme' ('психіка, психічний склад'); 'volition' ('вольовий акт, вибір'); 'désire' ('бажання, хотіння'); 'détermination' ('рішучість'); 'énergie' ('енергія'); 'gré' (примха, забаганка, каприз); 'intention' ('прагнення до мети'); 'testament' ('заповіт, духівниця').

Англомовні кластери, що сформовані на основі сполучуваності іменника WILL з відповідним атрибутивом у препозиції або постпозиції за моделями WILL+of+N, Adj.+ WILL, характеризують аксіономен за деструктивним або конструктивним якісним ступенем: *will of adamant* [букв. воля адаманту] – *перен.* непохитна, незламна, невблаганна воля; *strength of will* – сила волі; *weak will* – слабка, нерішуча воля; *slabovillia*; *strong will* – сильна воля; *iron will* – залізна, сталева воля; *evil will / ill will* – зла воля, злий умисел; *firm will* – тверда воля; *good will* – добра воля; доброзичливість.

У французькій мові значно менше (в порівнянні з українськими й англійськими словосполученнями) простежується конструкцій з іменником VOLONTÉ, в яких атрибутивні конституенти (прикметників або іменників) відображають якісний зміст аксіономена на ґрунті традиційно-народного світорозуміння, наприклад: *volonté de fer* – залізна воля; *volonté inébranlable* – непохитна, непорушна воля; *volonté invincible* – незламна воля; *mauvaise volonté* – зла воля.

В трьох мовах семантика словосполучень укр. *добра воля*, англ. *good will*, франц. *bonne volonté* включає моральний компонент – «непримусове, власне бажання робити добро на користь суспільства чи окремих індивідів, не отримуючи за це матеріальної винагороди», відповідно сучасне політичне поняття укр. *акт доброї волі*, англ. *act of good will*, франц. *acte de bonne volonté* констатує прагнення, бажання врегулювати конфлікти мирним шляхом та не допустити розв'язання війни.

Аналіз аксіономенів ВОЛЯ, WILL, VOLONTÉ показав, що в більшості випадків їх семантичний зміст співпадає: укр. *законодавча воля* = англ. *legislative will*; укр. *одностороння воля* = англ. *unilateral will*; укр.: *народна воля, воля народу* = англ. *popular will* = франц. *la volonté du peuple*; укр. *суверенна воля* = англ. *free will* = франц. *volonté autonome*; укр. *остання воля* (заповіт) = англ. *last will* = франц. *les volontés suprêmes / les dernières volontés*, але зустрічаються окремі етноспецифічні номінації переважно юридичного характеру: англ. [юрід.] *joint will* – спільний заповіт; *solemn will* [(юрід.) букв. офіційна воля] – урочисте волевиявлення; *tenancy / estate at will* – безстрокова оренда, безстрокове орендне право; франц. *volonté étatique* [(юрід.) букв. державна воля]; *volonté collective* [(юрід.) букв. колективна воля].

У сучасній філософії воля розглядається як транслятор імпульсу потреби в імпульс дії. Тому філософи виділяють поняття «вольового акту», у якому «суб'єкт об'єктивує (через усвідомлення потреби), легімітує (на основі здійснення вибору) та санкціонує як мету суб'єктивне бажання, що конститується в даному процесі як об'єктивно досяжна мета діяльності, яка виступає, з одного боку, результатом

рефлексії над потребою, з іншого – прогностичним образом майбутнього продукту діяльності» [2, с. 184].

Відповідно до своєї семантики значущість аксіономенів ВОЛЯ, WILL, VOLONTÉ розкивається в сполуках із назвою дії: вони поділяються на ті, що позначають «суб'єктно-суб'єктну» спрямованість: укр. *стримати/зібрати волю*; англ. *have the strength of will to do smth* (мати силу волі зробити щось); франц. *tremper la volonté* (гартувати волю), «суб'єктно-об'єктну» спрямованість: укр. *диктувати/давати/виявити волю*; англ. *to show good [ill] will* (проявити доброзичливість/недоброзичливість); *to make [to draw up] one's will* (скласти заповіт); *to work with a will* (працювати енергійно); франц. *faire acte de bonne volonté/déployer la bonne volonté* (виявляти добру волю), зрідка «об'єктно-суб'єктну» спрямованість: укр. *виконувати/волити волю*; англ. *administer to a will* (управляти спадщиною (в якості виконавця духівниці); франц. *briser la volonté* (зламати чийось волю).

Отже, в ході проведеного семантичного аналізу лінгвальних характеристик загальнонаціональних цінностей ВОЛЯ, WILL, VOLONTÉ встановлено, що вони характеризуються полісемією, яка обумовлена самою природою лексики трьох мов, її здатністю називати та виражати конкретне і узагальнене, денотативне і конотативне. Вольова активність може бути гетерономною (залежною від волі інших) або автономною (самостійною), а також мати двовекторне спрямування: або на конструктивні соціально вартісні перетворення, або на деструктивні дії. Вживання іменників ВОЛЯ, WILL, VOLONTÉ у сталих виразах та словосполученнях сприяє розкриттю їх подрібненої семантики. Перспективним видається дослідження аксіономенів із найвищим, середнім та низьким ступенем полісемії в трьох мовах з метою їх формалізованого представлення.

Література

1. Боришевський М. Й. Духовні цінності в становленні особистості – громадянина / М. Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 114-150.
2. Новейший философский словарь / [сост. и ред. А.А. Грицанов]. – 2-е изд., перераб. и доп. – Минск : Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – 1280 с.
3. Словник української мови / Гол. ред. І.К. Білодід: У 11-ти т. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 1 – 11.
4. Larousse (Dictionnaire Encyclopédique) – Paris : Larousse, 2007. – 1860 p.
5. The New Oxford Dictionary of English. – Oxford : Oxford University Press, 1998. – 2152 p.

Summary

The article is dedicated to the semantic analysis of the nouns denoting axiological categories on the material of the Ukrainian, English and French languages.